

TARİHÖNCESİ ARKEOLOJİSİNDE TEKNİK-NESNE, TEKNİK-BELLEK, TEKNİK DEĞİŞKENLİK VE ZAMANSALLIK ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER: TEKNO-TİPOLOJİDEN TEKNO-GENES'E DOĞRU GEÇİŞ?

Some Observations on Technical-Object, Technical-Memory, Technical Variability and Temporality in Prehistoric Archeology: Transition from Techno-Tipology to Techno-Genesis?

Ergül KODAŞ* – Mehmet ŞAN**

Öz: Tarihöncesi dönemlerde teknik-nesnenin yapısında üç ayrı zamansallık kavramı olduğu düşünülmektedir. Bunlar tekniğin yapısının zamansallığı, tekniğin kökeninin zamansallığı ve tekniğin yörüngesinin zamansallığı olarak tanımlanmakta ve her birinin, esasen epifilogenetik (epiphylogenesis) bir hafıza olan teknik kökenli bir hafıza içerdiği düşünülmektedir. Bu noktada bazı bilim adamlarına göre “teknik” her şeyden önce bir hafıza olarak tanımlanmaktadır. Fakat tekno-tipoloji olarak isimlendirilen çalışma yöntemi kullanılarak tarihöncesi dönem yontmataş alet üretimi üzerine yapılan çalışmalarda, yontmataş alet endüstrileri üzerine tipolojik kavramları ve metodolojik uygulamaları temel alan dört farklı kavramın daha fazla tartışılmasına odaklanıldığını görmekteyiz: Teknik, bellek, başkala(lı)k ve zamansallık. Bunlar arasında teknik, tipoloji ve zaman kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Söz konusu çalışma yönteminde bir koleksiyon üzerinden gözlemlediğimiz maddi kültür varlıklarındaki geçiş veya kopuş fenomenlerini yorumlamak için, özellikle dikkat çekici iklim dönemlerinin gerçekleştiği, zamansal/dönemsel durumlar seçilmektedir ve bu bağlamda da teknik ve tipolojik olgular zamansal çizelgeleri oluşturmamızı gerekli kılmaktadır. Techno-genese olarak tanımlanan yaklaşımda ise alet teknik bir sistem içindeki bir eserdir, yani bir işletim/üretim zincirinin sonucudur. Çekirdek ise bir hacim ve bir veya daha fazla kullanışlı üretim yüzeyidir. Bu bağlamda söz konusu araştırma yöntemi dış görü-

Abstract: It is thought that there are three distinct concepts of temporality in the structure of the technique-object in prehistoric times. These are defined as the temporality of the structure of the technique, the temporality of the origin of the technique, and the temporality of the trajectory of the technique, each of which is thought to contain a memory of technical origin that is essentially an epiphylogenetic (epiphylogenesis) memory. At this point, according to some scholars, «technique» is first and foremost defined as a memory. However, as mentioned above, in the study of prehistoric chipped stone tool production, the so-called techno-typology focuses on the discussion of four different concepts based on typological concepts and methodological applications on chipped stone tool industries: technique, memory, alterity and temporality. These are discussed in terms of technique, typology, and time. In order to interpret the phenomena of transition or rupture in the material culture objects that we observe in a collection, we need to select temporalities in which certain events, especially remarkable climatic periods, took place, and in this context we need to construct temporality charts in technical and typological terms. In the techno-genese approach, the tool is an artifact within a technical system, i.e. the result of a chain of operation/production. The core is a bulk/content and one or more useful production surfaces. In this context, this research method seeks to understand the technical capacity of an artificial object from its external appearance. The main aim of this method of study is

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Artuklu Mardin, ergulkodas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8340-5828.

** Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Öğrencisi, mehmet-san4721@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4589-5851.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 05.03.2024 | Kabul Tarihi: 29.03.2024 | Atf: Kodaş E. – Şan M. 2024, “Tarihöncesi Arkeolojisinde Teknik-Nesne, Teknik-Bellek, Teknik Değişkenlik ve Zamansallık Üzerine Bazı Gözlemler: Tekno-Tipolojiden Tekno-Genese Doğru Geçiş?”. *Septem Artes* 2 (2024), 29-41.

nüşü aracılığıyla gördüğümüz yapay nesneden onun teknik kapasitesini anlamaya çalışmaya yönelmektedir. Bu çalışma yöntemindeki asıl amaç kuşkusuz aleti standart teknik ve tipolojik kavram ve tanımlamaların da yardımıyla neo-darwinist evrimselci gelişim teorisinin ötesine taşıyarak aletin daha detaylı ve çok yönlü olarak incelenmesidir. Başka bir ifadeyle bu araştırma yöntemi, techno-logique kökenli ve merkezli yeni sorunsallar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu araştırma yönteminde yontmataş alet üretim yöntemleri teknik-nesne, teknik-bellek, teknik-mantık, teknik değişkenlik ve zamansallık gibi farklı kavramlar üzerinden incelenmektedir ve tarihöncesi döneme ait aletlerin (teknik-nesnel) standart teknik ve tipolojik kavram ve tanımlamaların da yardımıyla çok yönlü olarak inceleme amaçlamaktadır. Fakat bu çalışmalarda tekno-tipolojik sorunsallardan çok techno-logique sorunsallar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihöncesi, Yontmataş Alet, Teknoloji, Bellek, Tekno-Tipoloji, Techno-Logique, Zamansallık.

undoubtedly to move the tool beyond the Neo-Darwinian evolutionary theory of development with the help of standard technical and typological concepts and definitions and to examine it in more detail and in a multifaceted way, i.e. it is a problematic of Techno-Logique origin and centre. In this research method, chipped stone tool production methods are analysed through different concepts such as technical-object, technical-memory, technical-logic, technical variability and temporality, and prehistoric tools (technical-objects) aim to develop a multidimensional examination system/method with the help of standard technical and typological concepts and definitions and focus more on techno-logique problematics.

Keywords: Prehistory, Chipped Stone, Technology, Memory, Techno-Typology, Techno-Logic, Temporality.

Giriş

Uzun yıllardan beri birçok çalışmanın konusu olan tarihöncesi dönem yontmataş aletler üzerine yürütülen araştırmalar 1960'lı yıllardan itibaren teknik boyutlu antropolojik/etnolojik yaklaşımların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir çalışma alanı oluşturmuştur¹. Özellikle yapısal antropoloji ve etno-arkeolojinin etkisiyle yeni bir değişim yaşayan araştırma yöntemlerinden bahsedilebilir. Ayrıca bu süreçte deneysel arkeolojinin de yontmataş endüstrilerinin tanımlanma kriterleri, anlamlandırma çabaları ve deneyselleme protokolleri üzerine önemli destek verdiği görülmektedir². Özellikle 1980'lerin sonunda, Fransa başta olmak üzere birçok ülkede, G. Simondon'un teknik felsefesi etrafında gelişen yeni teorik çalışma yöntemleri sonrasında³ yontmataş endüstrilerinin dönüşüm, değişim ve gelişim döngüleriyle bağlantılı yeni sorunsalların ortaya çıktığı gözlenmektedir⁴. Bu süreçte beşerî ve sosyal bilimlerde maddî kültüre, maddeselliğe, incelenen malzemeye ve ekolojiye ait verileri daha toplu olarak inceleme ve yeniden anlamlandırma çabaları sonrası tarihöncesi dönem yontmataş alet endüstrilerinin bireyin ve herhangi bir topluluğun oluşumundaki ve değişimindeki rolü gibi birçok konunun yeniden tartışmaya açıldığına ve tipolojik anlamlandırma yöntemine ek olarak teknik kavramlar üzerinden yorumlanmaya başlandığına şahit oluyuz. Tekno-tipoloji olarak isimlendirilen bu çalışma yöntemi günümüzde de devam etmektedir. Bunun yanı sıra 2000'li yıllardan itibaren tarihöncesi dönem yontmataş alet üretimi üzerine yapılan çalışmalarda, alet endüstrileri üzerine tipolojik kavramları ve metodolojik uygulamaları temele alan dört ayrı kavramın daha fazla tartışılmasına odaklanıldığı görülmektedir: Teknik, bellek, başkalı(lı)k ve zamansallık. Bu tür çalışmalarda sunulan yaklaşım yontmataş endüstrilerinde görülen teknolojiyi ontoloji ile birleştirdiği için tekno-genetik⁵ olarak adlandırılmaktadır⁶. Fakat söz konusu araştırma yönteminde sözü geçen üç kavram tekno-genetik yaklaşımın tüm epistemolojik yapısını destekleyen ana kavramlar olarak görülmektedir⁷. Diğer yandan arkeoloji biliminde (tarihöncesi arkeolojisinde), kültürel değere sahip eserlerin tasnif ve

1 Leroi-Gourhan 1943; Leroi-Gourhan 1964.

2 Bordaz 1970; Inzian et al. 1980; Tixier 2012.

3 Simondon 2005; Simondon 2012.

4 Boëda 1997; Boëda 2013; De Weyer et al. 2022.

5 Bernard Stiegler'in insanın kökeni ve teknoloji arasındaki ilişki kuramı.

6 Boëda 1997, 26-33; Boëda 2013; De Weyer et al., 2022.

7 Stiegler 1998; Steigler 2018; Ramos – Boëda 2019; De Weyer et al., 2022.

gruplandırılması kuşkusuz belirli tip veya morfolojilerin kullanımını üzerinden yapılmaktadır. Karşılaştırmalar ile beslenen tekno-tipolojik tanımlamalar ise kronolojik olarak güvenilir dizilerle desteklenen sınıflandırmalar olarak kodlanmaktadır. Bu noktada tekno-tipoloji kuşkusuz tarihöncesi dönem yontmataş aletlerin tasnifi için kullanılan ana argüman olarak kabul görmektedir⁸. Fakat burada öne çıkan en önemli sorun teknik-nesne olarak isimlendirdiğimiz her aletin teknik belleği ve alet arasındaki ortak paydaların çok fazla dikkate alınmamasıdır⁹. Kuşkusuz söz konusu kriterler belirli bir amaca göre herhangi bir aletin üretme fikrinin özgün karakterini ifade edebilmek adına ortaya konulmuş olan ana argümanlardır¹⁰. Fakat insanın somatik boyutu (bilişsel-biyolojik olarak), yontmataş ürünlerin yeniden entegre edilerek kültürel evrimin yeniden yorumlanmasında somut olarak kendine yer bulması gereken ana noktadır. Bu yöntem yontmataş aletlerin teknik özelliklerinin restorasyonu/restitüsyonu olarak da tanımlanabilir.

Bu kavramlar üzerinden yapılan araştırmalarda bir yandan, eserlerin üretimi ve kullanımındaki belirli teknik tasarımları hatırlatan maddi tanıkları tespit etmek amaçlanırken (ayrıca deneysellemek)¹¹ diğer yandan ürünün üzerinde taşıdığı teknik çizgiler aracılığıyla onun teknik-belleğini geri yüklemenin /anlamlandırmanın mümkün olduğu düşünülmektedir¹². Daha genel olarak bakıldığında bu yöntemde tarihöncesinin nesnesi iki şekilde tanımlanabilir: yapısal ve işlevsel. Yapısal olarak her alet bir eserdir, yani insan eliyle yapılmış doğal olmayan bir hacimdir. Dolayısıyla teknik-nesne (alet), teknik bir sistem¹³ içindeki bir eserdir ve farklı bir ifadeyle alet bir işletim zincirinin sonucudur¹⁴. Bu tanımlama her eserin son formunun tanımlanmasına ek olarak eserin bir kullanım modeline sahip olması gerektiğini ima eder¹⁵. Son olarak çekirdek, bir hacim ve bir veya daha fazla kullanışlı yüzey olarak¹⁶ ve bir veya daha fazla yöntem¹⁷ dayanan bir dizi üretim yapısı içindeki bir yapaydır. Aletin morfolojik tipolojisine gelince, alet belirlenmiş, sabit ve standartlaştırılmış bir endüstrinin *morfotipi* olarak tanımlanabilir¹⁸. Bu nedenle de aletin tipi ve taslağı için de standardize edici tanımlar kullanmak zorunda kalınmaktadır. Tekno-genetik (*techo-genes*) yaklaşımında ise (ister aletin üretimi ister işlevsel yönü olsun) alet teknik yapısı tanımlanmış bir hacimsel bileşimle sonuçlanan bir dizi teknik özelliği bütünleştiren ve önceliklendiren bir biçim olarak tanımlanmaktadır, yani *artefact*'tır¹⁹. Alet bu bakış açısıyla düşünüldüğünde, teknik yapısı bir şekil ve görünür bir hacim tarafından somutlaştırılmıştır ve bir dizi teknik özellikleri içinde barındırmaktadır. Bu yapılar teknoloji uzmanının hassas algısıyla kavrayabileceği teknik fenomenlere karşılık gelir. Ancak tarihöncesi dönemlerde mevcut olan metodolojik araçlarla yakından bağlantılı olan bu hassas algıda belirli bir derecelenme vardır, çünkü araştırma yöntemi "bilimsel açıdan" derinleşen bir algı tarafından verilen yapının keşfinin başlangıcıdır ve tarihöncesi döneme ait nesnenin organizasyon modunu tanımlamak için sadece başlangıç noktasıdır²⁰. Bu yeni sorunsal anlamak ve anlamlandırmak adına G. Simondon'un öne sürdüğü teknik felsefe kavramı ayrı bir önem arz etmektedir. G. Simondon birçok noktada aslında duyulur algıdan (biçime) anlaşılır bir algıya (yapıya) geçişten söz etmektedir²¹. Bu noktada yapı duyuyula değil akılla algılanır formülü uygulanmaktadır²². Bu tür araştırmaların bir eserin farklı analitik boyutlarının örneklenmesine ve tanımlanmasına olanak verdiği düşünülmektedir. Genelde eser dediğimiz şey, arkeolojik kazılar sırasında bulunan nesneye karşılık gelir ve eser terimi kuşkusuz arkeoloji literatürü için en genel tanımlamadır. Bizim morfolojik tipoloji dediğimiz tanımlama, bir eserin dış hatlarının analizini destekler ve onun genel

8 Bordes 1968.

9 Dunnell 1980; Dunnell 2007; Okumura – Araujo 2014.

10 Legros 2017, 27.

11 Boëda 2013.

12 De Weyer et al. 2022.

13 Lemonnier 2010.

14 Geneste 2010; Pelegrin – Roche 2017.

15 Rabardel 1995, 80.

16 Boëda 1986, 30.

17 Inzian et al. 1980, 37.

18 De Weyer et al. 2022.

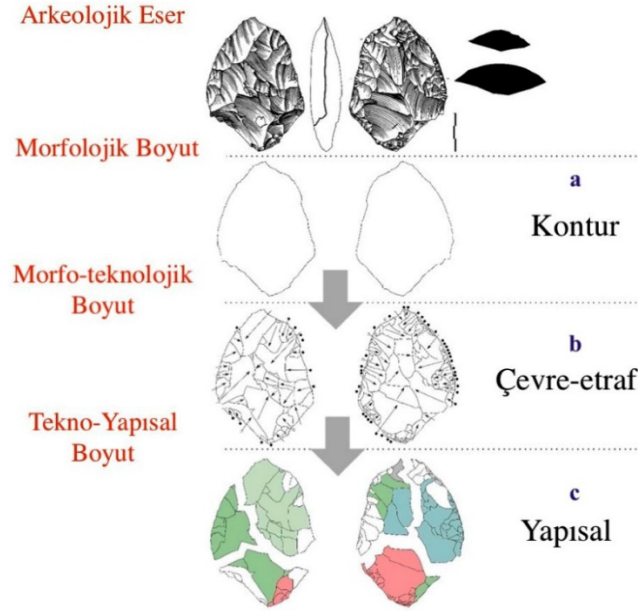
19 Boëda 1997, 27.

20 Simondon 2018, 59; Boëda 2013.

21 Simondon 2018, 59.

22 Boëda 2013.

formunu ifade eder²³. Çoğu zaman bu analiz bize ilgili bilgileri sağlar, ancak konturun (morfolojik tipolojinin) yontmataş aletin yapısını oluşturan teknik kriterlerden yalnızca birisi olduğu unutulmamalıdır (fig. 1a). Öte yandan teknoloji eserinin üretiminin, yani çevreden merkeze verilen formunun (çevre-etraf: *dintorno*), ana hatlarında yer alan ve ona biçim veren üretim süreçlerinin araştırılmasına ayrıcalık tanır (fig. 1b)²⁴. Son olarak işlevsel teknoloji, eserin yapısını işlevsel işleyişine izin veren işlevsel alanları tanımlamak için *dintorno*'nun analizinden başlar (fig. 1c).

Figür 1: Aletin incelenmesi için kullanılan yaklaşıma bağlı olarak bir eserin farklı analitik boyutlarının incelenmesine dair örnek. *Artefact* arkeolojik kazılar sırasında açığa çıkarılan alete (teknik-nesneye) karşılık gelir (De Weyer et al. 2022).

Sorunsal

Tarihöncesi dönemlerde üzerine geniş bir zamansallık bağlamında yapılan çalışmanın yararı teknik gerçeğin yorumlanmasıyla ilgilidir²⁵. Bir çalışmada gözlemlenen maddi kültür varlıklarındaki geçiş veya kopuş fenomenlerini yorumlamak için, belirli olayların, özellikle dikkat çekici iklim dönemlerinin gerçekleştiği zamansallıkları seçmemiz ve bu bağlamda da teknik ve tipolojik açıdan zamansallık çizelgeleri oluşturmamız gerekmektedir. Bu noktada kronolojik değişimler ve insanoglunun biyolojik evrimsel süreçleri de kuşkusuz ayrı bir önem teşkil etmektedir²⁶. Bu tür çalışmalarda herhangi bir yontmataş alet grubunun teknik özellikleri ile yaşadığı bölge ve zaman dilimi arasında neden sonuç ilişkisi kurulmaya çalışıldığı ve söz konusu aletleri kullanan topluluğun bu ilişki üzerinden yorumlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu perspektifte yapılan çalışmalar - herhangi bir determinizm nosyonunu dışlasak bile²⁷ - ilgili popülasyonların kendine özgü kültürel tepkilerini yorumlamak için yerel/bölgesel ve kronolojik karşılaştırma yoluyla yapılmaktadır. Ayrıca bir bölge içinde yaşayan insan grupları iklim değişikliklerine bağlı olarak da yeni yöntem ve teknikler geliştirerek bu yaşam koşullarına ayak uydurabilmektedir²⁸. Bu tür değişiklikler belirli zaman ölçeklerinde meydana gelebilen teknik fenomenler için de geçerlidir. Bu nedenle, yapılan

23 De Weyer et al. 2022.

24 De Weyer et al. 2022.

25 Leroi-Gourhan 1964, 89; Boëda 2013; Pelegrin – Roche 2017.

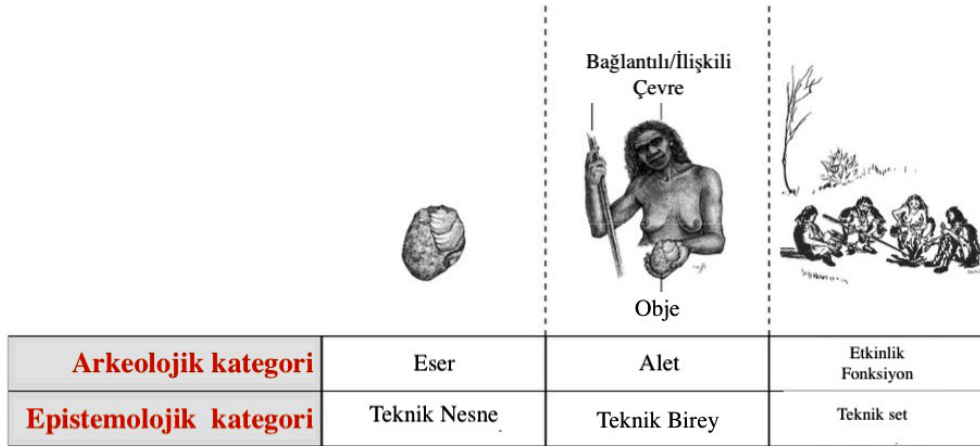
26 Pelegrin – Roche 2017.

27 Tabii ki iklim olaylarını tortul sekanslarda kaydedilen felaket etkilerinin izlediği durumlar dışında.

28 Leroi-Gourhan 1964; Pelegrin – Roche 2017.

araştırmalarda “iklimsel, “konjonktürel” ya da “kültürel” nitelikte değişim ve dönüşümlerin tam olarak tanımlanması gerekmektedir²⁹.

Bu durum kuşkusuz birbirinden farklı epistemolojik ve ontolojik yaklaşımların bir arada kullanılması ve verilerin yeniden yorumlanmasını da gerekli kılmaktadır (fig. 2)³⁰. Bu bağlamda günümüzde tarihöncesi topluluklar üzerine araştırma yapan birçok araştırmacı için Spinoza'nın (1984, 1677), *Deus sine natura* çalışması³¹ gerçekçi bir metafiziğin merkezinde bulunan bir tez olmasının yanı sıra ontolojik bazlı antropolojik yaklaşımların da temeli niteliğindedir³². Bu tez içerisinde “Var” olan her şey “Varlık” ise, insan bir “Varlık” kipi ve bir “Doğa” kipidir varsayımı merkez konumdadır. Bu merkezi varsayımın önemine rağmen Spinozacı felsefede “İnsan/Doğa” ilişkisinin ontolojik bir tartışmasını yapmak zordur. Hatta bu sorunun antropolojik bağlamda daha geri planda kaldığı görülmektedir. Modern araştırmalara bakıldığında Spinoza felsefesinde bulunan- gerçekliğimizin bilinebileceğine dair metafiziksel bir doğrulama zorunluluğunu şart koşan yaklaşım- insan hakkında düşünme sisteminin tamamı “Teknik” üzerinden anlamlandırmak üzerine koşullanmış bir görünüm sergilemektedir³³. Antropolojik araştırmalarda kendine kısıtlı bile olsa bir alan bulan bu tez, arkeolojik araştırmalarda kendine gerçek anlamda bir karşılık bulamamıştır³⁴. Fakat günümüzde yazılı hafızaya ait olmayan geçmiş zamanlara yönelik bir disiplin olan tarihöncesi arkeolojisi içerisinde tarihöncesi dönem yontmataş alet yapım teknikleri ve alet tipolojileri üzerine ontolojik nitelikte ve Spinozacı bir bakış açısıyla yürütülen bazı araştırmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir³⁵. Ama asıl sorun, bu sorgulama/sorunsal hangi nedenlerle tarihöncesi arkeolojisine eklenmelidir? Bu bağlamda öne çıkan en önemli nokta kuşkusuz doğanın her zaman insanın eylemine tabi olmasıdır. Bu tür araştırmalarda öne çıkarılması gereken ana sorunsal unutmaya ve bellek kavramları ile Tarihöncesi ve Zaman/Zamansallık arasındaki ilişki ve daha eleştirel bir analiz sisteminin geliştirilmesi sorunu/konusu gibi görülmektedir³⁶.

Figür 2: Bu çalışmada kullanılan arkeolojik ve epistemolojik kategoriler arasındaki kavramsal ilişki (De Weyer et al. 2022).

29 Boëda 2013.

30 De Weyer et al. 2022.

31 Kelimenin tam anlamıyla, “Tanrı ya da doğa”. Bu çeviriye de kullanabiliriz: “Tanrı, yani Doğa” ifadesi Spinoza'nın Ethics'inin dördüncü bölümünde üç kez yer alır: Bir defa önsözde ve iki defa da önerme IV'ün ispatında kendine yer bulmaktadır: Spinoza 1984. Kelimenin tam anlamıyla bahsedilmemesine rağmen, bu ifade aynı yazar tarafından yazılan Theologico-Politik İncelemenin de birkaç pasajında kendine yer bulur: Spinoza, 1986 [1954].

32 Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

33 Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

34 Ramos – Boëda 2019.

35 Boëda 2013; Ramos – Boëda 2019; De Weyer et al. 2022.

36 Boëda 2013; Ramos – Boëda 2019; De Weyer et al. 2022.

Teknik: Tanım, Tanımlama ve Yorum

Teknik, kelime olarak bir faaliyete özgü prosedürler, bir aktivitenin uygulanması, üretime yönelik bir dizi süreç, üretim alanındaki tüm uygulamalar gibi farklı anlamlar içermektedir³⁷. Fakat sıfat olarak bir faaliyetin pratik yönü, faaliyetin uygulanması veya gerekli teknik bilgi ile ilgili olan ekipmanın ve bir üretim kurulumunun çalışması ile ilgili olan birçok olguyu da tanımlamak için kullanılmaktadır. Prehistorik araştırmalarda ise bir aletin teknik hafızası araştırılmak suretiyle aletin tekniği “kültürel evrimin” farklı anlamları anlamlandırma araçlarından biri olarak görülmektedir. Bu nedenle, tarihöncesi dönem topluluklarının geride bırakmış olduğu eserler üzerine yürütülen çalışmalar antropik kökenli malzemeler olarak da adlandırılan mineral, bitki ve/veya hayvan kaynaklı her türlü işlenmiş malzemenin incelenmesi yoluyla tarihöncesi dönem topluluklarının teknik davranışlarının analizine odaklanmaktadır. Zira tarihöncesi dönem toplulukları çeşitli hammaddelerden yararlanmışlardır ve bu dönemde işlenen malzemeler, bu dönemin sahip olduğu teknik üzerine bilgi vermektedir. Bu nedenle “teknik” terimi; teknik bilgi, beceri, üretim süreci ve teknik araçlar olarak görülmektedir ve herhangi bir aletin operasyonel üretim aktivitesi ve fiziki üretimi ile ilgilidir. Teknoloji kelimesi ise, bilgiye (bilime) yol açan tartışılmış ve mantıklı bir söylem üretme kapasitesini ifade etmektedir ve bilimsel açıdan terimin köken aldığı Yunanca anlamına (*Techno-Logique*) daha yakın bir anlam ifade etmektedir³⁸. Fakat objeler ve yapılar hiyerarşik ve anlamsal varlıklar olduğundan teknik operasyonlar (kendi başlarına) görünür değildirler, çünkü bunlar sabit bir maddi durumdan çok bir teknik bellek ile ilişkilidirler. Bu nedenle, teknik operasyonlar içerisindeki yapısal değişimleri belirlemek gerekmektedir. Bu bağlamda operasyonel teknik terimi, teknik-nesnelere ve onların tarihselliklerine atıfta bulunmaktadır. Bu sorunsal üzerinden düşünüldüğünde teknik işlemler teknik yapıları tanımlayan nedensellik ilkelerini oluşturur ve onların işlevsel boyutlarına gönderme yapmazlar.

Objeden Teknik Belleğe: Şey-Obje, Nesne-Teknik-Bellek = Teknik Nesne/Teknik Bellek

Tarihöncesi Dönem yontmataş ürünlerin yapıları, kontekstleri veya kökenleri ne olursa olsun onların incelenmesinde belgelenmeleri ve ölçülebilir nitelikleri temel ampirik bir ilke ve kural olarak algılanmakta ve araştırmalar bu baz üzerinden yapılmaktadır. Daha çok Neo-Darwinist yaklaşımların kullanıldığı ve teknik-nesnelere de bu bağlamda ortaya çıkan birtakım sorunsallar üzerinden incelendiği görülmektedir³⁹. Burada ortaya çıkan sorun, kuşkusuz teknik-nesnenin tek tipe sahip bir şekilde ve eşit olarak algılanmasıdır⁴⁰. Kalıntıları “teknik-obje” yerine “nesne veya eser” olarak sınıflandırma, arkeolojik kalıntıları “doğallaştıran” veya “cansızlaştıran” bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır⁴¹. Bu tür yaklaşımların arkeolojik araştırma yöntemlerinin bir sınıflandırma ya da eser dizisinin tanımlanmasına olanak sağlamakla birlikte teknik gerçeğe verilecek anlam arayışının anlaşılmasına çok az katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda öne çıkan ana durum, kuşkusuz “teknik her zaman sadece pratik bir nedene mi bağlı olarak ortaya çıkmaktadır” sorunsalıdır. Bu noktada bilhassa Neo-Darwinist yaklaşımlarda öne sürülen eylemlerin içerisinde harekete geçirilen prosedürler dizisinin tekniğin, tanım ve sınıflandırma dışında, ne olduğuna dair net bir tanımdan yoksun olduğu görülmektedir⁴². Söz konusu araştırmalara ek olarak insanın “evrimsel” olarak algılanan yolunun bir tezahürü olarak “teknik” belirleyici (üslupsal) ve belirlenmiş (işlevsel) niteliklerin buluşmasında arkeolojik eserler üzerinden tanımlanan bir fenomen olarak da tanımlanabilir mi (fig. 2) sorusu ayrı bir önem arz etmektedir. Bununla birlikte Neo-Darwinist yaklaşımlar aletin kurucu/oluşturucu niteliklerinin (örneğin stil ve işlev arasında) ayrışmasını desteklediğinden bir analiz yöntemi ola-

37 Ayrıca söz konusu teknik sorunsalı özde hammadde ve genel olarak da dönemsel çerçevede değişkenlikler sergileyebilir. Yani çevre, hammadde ve kronolojik değişkenlikler ve farklılıklar da kaçınılmazdır. Bu duruma ek olarak insan türlerinin sahip olduğu teknik yapılar incelenen koleksiyonu üretmiş olabilecek insan türlerine bağlı olarak, kendi içerisinde değişkenlikler ve farklılıklar sergileyebilir.

38 *Logique* bilim anlamındaki *logos* kelimesinden değil de yine Eski Yunanca olan *logikē technē λογική τεχνική*’den köken alır ve akıl yürütme, akla uygunluk, oran, tutarlılık, mantıklı gibi anlamlara gelir ve bilim anlamına gelen *logos*’dan tamamen farklıdır.

39 Pelegrin – Roche 2017.

40 Shennan 2018.

41 Boëda 2013.

42 Ramos – Boëda 2019; De Weyer et al. 2022; Steiner 2010.

rak teknik fenomene erişimi zorlaştıran bir yaklaşım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tekniğin ontolojik özellikleri herhangi bir teknik nesneye keyfi olarak atfedilen evrensel “verimliliği” egemen ilkesi arayışında sıkışıp kalan bu bölünme tarafından görünmez ve sorgulanmaz bir hal de alabilmektedir. Bu nedenle, Neo-Darwinist analistler, örneğin taş nesnelerin silüetlerinin değişkenliğinin yorumlanmasına yansıyan ve bilgilendirici düzeyde olduğu kadar fiziksel düzeyde de nesnenin gerçekten otantik niteliklerinin neler olduğunu kesin olarak belirlemede güçlük çekmektedirler⁴³. Bu bağlamda tekno-tipoloji kavramı nesne-teknik-bellek = teknik nesne/teknik bellek kavramları üzerinden yeniden değerlendirilmesi gereken bir hal almıştır. Ayrıca zamansallık ve geçicilik gibi kavramlar konuya farklı bir boyut daha katmaktadır.

Zamansallık ve Geçicilik

Tarihöncesi arkeolojisinde yontmataş alet endüstrileri üzerine yapılan çalışmalarda dikkate alınan ilk özgülük zamansallıkla ilgilidir. Bu bağlamda da karşımıza iki zamansallık kavramı çıkmaktadır: kısa zaman ve uzun zaman. Kısa zaman, bir arkeolojik alandaki bir iskân süresinin eşzamanlılığıdır. Uzun zaman ise, art zamanlılıktır. Ayrıca, söz konusu kısa ve uzun zamanların süresel birimleri ele almak istediğimiz sorulara göre kendi içerisinde de bölünebilir. Bu farklı zamansallıklardan birinin veya diğerinin tercihine bağlı olarak “kültür” kelimesi farklı bir anlam kazanmaktadır. Böylece üslup, bir birey veya bir kolektif tarafından taşınır hale gelmektedir. Gelenek ise, bu noktada ortak değerler tarafından toplanan bir topluluğa atıfta bulunur. Fenomen ise, sosyal etkileşimleri açıklar ve daha genelleşen ve ‘trend’ olan birtakım olgu ve kavramlar olarak da ifade edilebilir. Kültürler ise, zaman ve mekânı aşar. “Teknolojik” kelimesi ise, yapısındaki herhangi bir eserin dönüşüm potansiyelini almamıza yardımcı olur⁴⁴. Bilhassa teknolojik terimi, insanın bir tür olarak evriminin en uzun zamansallığına dayanmaktadır. İnsan ve teknoloji arasındaki ortak evrim sürecini vurgulayarak insana- dair yapılan çalışmalar kuşkusuz salt antropolojik yaklaşımdan uzaklaşmamızı sağlar. Bu kavramlar üzerinden yapılan araştırmalarda da her bir zamansallık sorularının doğru kaydına göre ele alınması gereken bir hafıza özgülüğüne karşılık gelir ve tüm zorluk da işte tam olarak buradadır. Bilhassa bir alandaki pratik çalışma deneyimi, kalıntıların aşırı çeşitliliği ve koruma koşulları gibi birçok neden tarihöncesi dönem buluntularının yorumlanmasında önemli bir sorun oluşturmaktadır ve bölgesel ve kronolojik karşılaştırma yapma zorunluluğunu doğurmaktadır⁴⁵. Bu noktada da “gerçekten neyi karşılaştırıyoruz” ve “ardışık çıkarımlar yapmamıza izin verecek yeterli olguya ve bilgiye sahip miyiz” gibi soru başlıkları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, teknik-nesnelerin zamansal evrimi ve zamansallığı dışsal bir yön olarak görülmeğe çok sahip oldukları zaman, teknik kapasite ve teknik-bellek gibi farklı kavramlarla ilişkili olmalıdır. Zira teknik-nesnelerin zamansal boyutu onların kendi dönemsel tipolojik ve teknik özelliklerini oluşturur, bu sınıflandırma da teknik-objelerin benzersizliklerini tanımlar. Bu önermenin ana kökeni tarihöncesi dönemlere ait teknik-objelerin bir insan ayrıcalığı olarak ortaya çıkarılmış veya yapılandırılmış olduğu fikri üzerinden köken almıştır. Fakat, tarihöncesi dönem yontmataş aletlerin teknik bir nesne olarak ortaya çıkış temposu, zamansal ve mekânsal bağlamda sahip olduğu teknik-bellek ve değişkenlikler gibi farklı kriterler üzerinden de tanımlanabilir. Bu kriterler teknik-nesnenin hem teknolojik hem de tekno-bellek gibi farklı olgu ve kısa ve uzun zaman gibi farklı zamansallıklar ve sorunsallar üzerinden incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Sonuç Yerine: Perspektif

Tarihöncesi dönemlerde teknik-nesnesinin yapısında üç ayrı zamansallık kavramı olduğu düşünülebilir: Tekniğin yapısal zamansallığı, tekniğin köken zamansallığı ve tekniğin yörünge zamansallığı (fig.3)⁴⁶. Bu zamansallıkların her biri, esasen epifilenetik (*epiphylogenesis*)⁴⁷ bir hafıza olan teknik kökenli bir

43 Lycett – Chauhan 2010.

44 Boëda 1986; Boëda 1997; Boëda 2013; Ramos – Boëda 2019; De Weyer et al. 2022.

45 Leroi-Gourhan 1964; De Weyer et al. 2022.

46 Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

47 Stiegler, *Technics and Time-1* (Teknik ve Zaman 1) çalışmasında insanı tekniklerden ayıramayacağımız fikrine odaklanmıştır. Bu süreci de epifilenetik (*epiphylogenesis*) olarak tanımlamaktadır. Stiegler 2018.

hafıza içerir⁴⁸. B. Stiegler'e göre, "teknik" her şeyden önce bir hafızadır, üçüncü bir hafıza yani ne genetik ne de basitçe epigenetiktir⁴⁹. Onun epifilogenetik⁵⁰ olarak adlandırılmasının nedeni de bir deneyimin meyvesi olduğu için epigenetik kökenli olmasıdır. Bu durum kuşkusuz bir aktarımı ve kalıtımı da mümkün kılar. Yani teknik özünde bir hafıza içerir ve bir kültürün çekirdeğini oluşturur. Bu çoklu oluşum süreci nedeniyle de "filogenetiktir"⁵¹. Bu bağlamda G. Simondon söz konusu teknik-belleğe "cansız bellek" adını vermiştir⁵². Bu yaklaşımda teknik-objenin oluşumunda ne zaman, nasıl ve neden sorularına ek olarak objenin sahip olduğu teknik ve tarihsel boyutlarına bağlı olan epifilogenetik belleğin bir kısmının kavranmasının mümkün kılınması amaçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, tarihöncesi döneme ait teknik-nesne (*artefact*) teknik bir hafıza içeren bir mineral hacmidir. Alet burada teknik bir sistem içindeki bir eserdir, yani bir işletim/üretim zincirinin sonucudur. Çekirdek ise, bir hacim ve bir veya daha fazla kullanışlı üretim yüzeyidir. Bu durum dış görünüşü aracılığıyla gördüğümüz yapay nesne yerine nesneyi sahip olduğu teknik kapasitesi üzerinden anlamlandırma çabası olarak da ifade edilebilir⁵³. Tekniklik veya teknik kapasite (teknik-nesne/teknik-bellek) burada objenin teknik ilişkileri dediğimiz ana olguyu ifade etmektedir. Bu veriler bir arada düşünüldüğünde ne formlar ne de işlemler tek başlarına tarih öncesine ait teknik bir hafızanın anlamlandırılmasında yeterli kalabilmektedir. Zira teknik-bellek işlevsel ve üretim şemaları aracılığıyla ifade edilebilen bir dizi işlem diyagramıdır. Fakat tarihöncesi dönemlere ait teknik-nesnelerin üretim ve işlevsel örüntüleri arasındaki zamansal ve uzamsal mesafe onların yapımı için unutulmuş olan teknik-belleğin incelenmesi adına birbirinden farklı dereceler sunar. Örneğin iki yüzeyli bir alet veya bir kıyıcıyı tanımlamak birbirini takip eden yongalama ürünlerinin teknik-belleğini anlamak ve anlamlandırmaktan daha kolaydır. Bu nedenle, bir obje üzerindeki teknik tekrarlar onu inceleyen kişiye aletin sahip olduğu teknik-belleği okumak için bir araç niteliğindedir ve sonuç olarak tekniklerin evriminin algılanması kolay bir "şey" değildir⁵⁴. Çünkü birbirini izleyen ilerlemeler yalnızca varsayımsal bir ilerlemeye giden bir çatışmaya yol açmaktadır⁵⁵. Bu kavram gerçekte sadece bir grubun sahip olduğu bellek setine göre bir dizi kısıtlamanın yönetimini de yansıtmaktadır ve teknolojinin, teknik nesnenin bellek ve birtakım algı sorunlarına/sorunsallarına sahip olduğunu göstermektedir. Bir teknik-nesnenin sahip olduğu teknik-bellek bu bağlamda hem ontolojiktir hem de nesneyi belirli bir zamansallıkta tutan etkidir. Tekno-mantık yaklaşımı ise her *artefactın* işlevsel anlamını ve bunu başarmak için uygulanan araçları bulmaya çalışan bir araştırma yöntemidir. Bu araştırma perspektifi tarihöncesi yontmataş alet üretim yöntemlerini teknik-nesne, teknik-bellek, teknik-mantık, teknik değişkenlik ve zamansallık gibi farklı kavramlar üzerinden incelemek ve aynı zamanda da yeni terimlerin ve yeni bir ortak bilimsel dilin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu çalışma yöntemindeki son amaç kuşkusuz tarihöncesi döneme ait yontmataş aletleri (teknik-nesneleri) standart teknik, tipolojik kavram ve tanımlamaların da yardımıyla Neo-Darwinist evrimselci gelişim teorisinin ötesine taşıyarak, daha detaylı ve çok yönlü olarak inceleme çabasıdır, yani onu çok yönlü olarak anlamlandırabilecek olan *techno-logique* sorunsalların geliştirilme isteğidir.

48 Stiegler 2018, 191; Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

49 Epigenetik biyolojide DNA dizisindeki değişikliklerden kaynaklanmayan ama buna rağmen 'irisi' olan gen varyasyonları incelemektedir. Stiegler 1998.

50 Biyolojide filogenetik olarak tanımlanan kavram çeşitli organizma grupları (örneğin türler veya topluluklar) arasındaki evrimsel ilişkinin araştırılması anlamına gelir ve bu ilişkiler filogeni olarak adlandırılır.

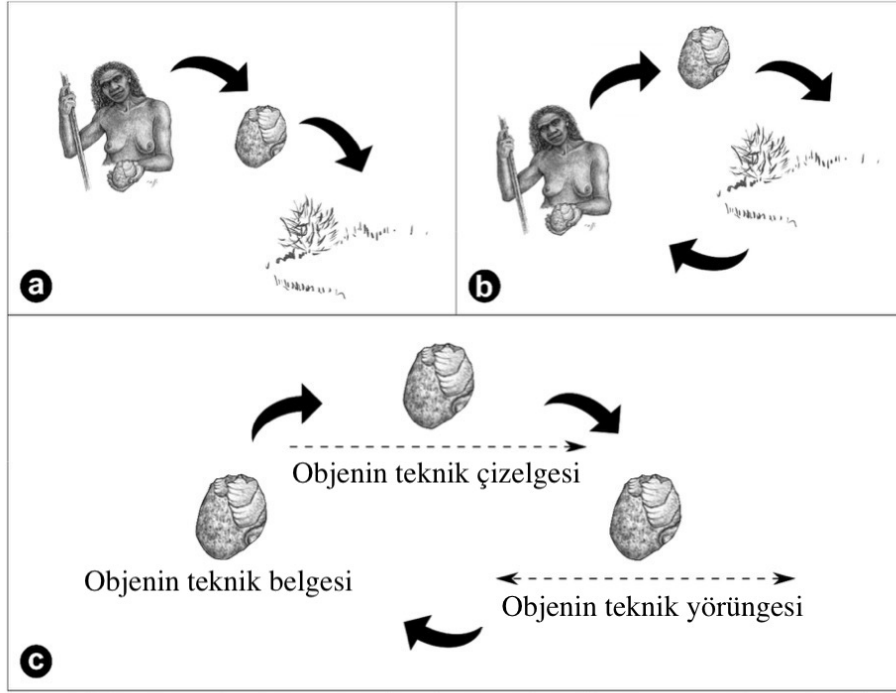
51 Stiegler 2018, 191-192.

52 Simondon 2012, 172.

53 Boëda 1997, 14.

54 Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

55 Pérez-Balarezo – Boëda 2019.

Figür 3: İnsan, alet ve çevre arasındaki farklı ilişki türleri: (a) insanı doğanın merkezinde gören antropolojik olağan epistemoloji durumu. Bu anlayışta nesne, insan ve çevre arasında yalnızca bir aracıdır, (b) İnsan, nesne ve çevre arasında simetrik bir ilişkiyi göz önünde bulunduran antropolojik merkezli epistemoloji, (c) bu makalede önerilen ilişkilerin gerçekliğinin epistemolojisi örneği. Tarihöncesinde, sadece insan merkezli olmayan nesne, teknik kökeni ve teknik yörüngesi ile simetrik bir ilişkiye girer, böylece üçünü, teknik bir oluşumu tanımlar. Bu ilişki setine tekniklik de denilebilir (De Weyer et al. 2022).

KAYNAKÇA

- Boëda 1986 E. Boëda, *Approche technologique du concept Levallois et évaluation de son champ d'application: étude de trois gisements Saaliens et Weichseliens de la France septentrionale*, Doctoral thesis at the Université Paris Nanterre, Nanterre, 1986.
- Boëda 1997 E. Boëda, *Technogenèse de systèmes de production lithique au Paléolithique inférieur et moyen en Europe Occidentale et au Proche-Orient*, Vol. 1. Habilitation thesis at the Université Paris Nanterre, Nanterre, 1997.
- Boëda 2013 E. Boëda, *Techno-logique et technologie, Une paléo-histoire des objets lithiques tranchants*, archéo-éditions, Prigonrieux, 2013.
- Bordaz 1970 J. Bordaz, *Tools of the Old and New Stone Age*, 1970.
- Bordes 1968 F. Bordes, *La Paléolithique dans le monde*, Paris, 1968.
- De Weyer et al. 2022 L. De Weyer, A. Pérez, R. Huguin, H. Forestier, E. Boëda, "Time, memory and alterity in prehistoric lithic technology: Synthesis and perspectives of the French technogenetic approach", *Journal of Lithic Studies* 19 (1), 2022, 1-48.
- Dunnell 1980 R. C. Dunnell, "Evolutionary theory and archaeology", *Advances in Archaeological Method and Theory* 3, 1980, 35-99.
- Dunnell 2007 R. C. Dunnell, *Classificação em Arqueologia*, São Paulo, 2007.
- Geneste 2010 J. M. Geneste, "Systèmes techniques de production lithique. Variations techno-économiques dans les processus de réalisation des outillages paléolithiques", *Technique et Culture* 54-55, 2010, 419-449.
- Inzian et al. 1980 M. L., Inzian, J., Tixier, H. Roche, *Préhistoire de La Pierre Taillée I. Terminologie et Technologie*, Cercle de Recherches et d'Etudes Préhistoriques, 1980.
- Legros 2017 R. Legros, Levinas, *Une philosophie de l'altérité*, Paris, 2017.
- Lemonnier 2010 P. Lemonnier, "L'étude des systèmes techniques, Urgence en technologie culturelle", *Technique et Culture* 54-55, 2010, 49-67.
- Leroi-Gourhan 1943 A. Leroi-Gourhan, *Evolution et techniques, tome 1 - L'homme et la matière*, Paris, 1943.
- Leroi-Gourhan 1964 A. Leroi-Gourhan, *Le geste et la parole, tome 1*, Paris, 1964.
- Lycett – Chauhan 2010 S. Lycett – P. Chauhan, *New Perspectives on Old Stones, Analytical Approaches to Palaeolithic Technologies*, New York, 2010.
- Okumura – Araujo 2014 M. Okumura – A. G. M. Araujo, "Long-term cultural stability in hunters-gatherers: A case study using traditional and geometric morphometric analysis of lithic stemmed bifacial points from Southern Brazil", *Journal of Archaeological Science* 45, 2014, 59-71.
- Pelegrin – Roche 2017 J. Pelegrin – H. Roche, "L'humanisation au prisme des pierres taillées", *Comptes Rendus Palevol* 16 (2), 2017, 175-181.
- Pérez-Balarezo – Boëda 2019 A. Pérez-Balarezo – E. Boëda, "Vers une ontologie de la technique en Préhistoire", *Anthropologie des techniques, De la mémoire aux gestes en Préhistoire*, Cahier 1, ed. E. David, 2019, 2-28.
- Ramos – Boëda 2019 M. Ramos – E. Boëda, "Réintroduire la dimension de l'Être pour renouveler l'interprétation de son évolution culturelle", *Anthropologie des techniques, De la mémoire aux gestes en Préhistoire*, Cahier 1, ed. E. David, 2019, 29-42.

- Rabardel 1995 P. Rabardel, *Les Hommes et Les Technologies, Approche cognitive des Instruments contemporains*, 1995.
- Shennan 2018 S. T. Shennan, "Descent with modification and the archaeological record", *Philosophical transactions of the Royal Society* (366), 2018, 1070-1079.
- Simondon 2005 G. Simondon, *L'invention dans les techniques : Cours et Conférences*, ed. J.-Y. Château, 2005.
- Simondon 2012 G. Simondon, *Du Mode d'existence des objets techniques*, 2012.
- Simondon 2018 G. Simondon, *La Resolution des problèmes*, Paris, 2018.
- Spinoza E4 B. de Spinoza, *Ética demostrada según el orden geométrico*, Madrid, 1984 [orijinal ilk baskı 1677].
- Spinoza OC B. de Spinoza, *Spinoza: Œuvres complètes*, çev. R. Caillois, M. Francès, R. Misrahi, Paris, 1986 [Fransızca ilk baskı 1954].
- Stiegler 1998 B. Stiegler, "Temps et individuations technique, psychique et collective dans l'œuvre de Simondon", *Intellectica*, 26/27 (1-2), 1998, 241-256.
- Stiegler 2018 B. Stiegler, *Technics and Time 1, The fault of Epimetheus*, çev. R. Beardsworth – G. Collins, California, 2018.
- Steiner 2010 P. Steiner, "Philosophy, technology and cognition, State of the art and perspectives", *Intellectica* 53/54 (1/2), 2010, 7-40.
- Tixier 2012 J. Tixier, *Méthode Pour L'étude Des Outillages Lithiques / A Method For The Study Of Stone Tools*, ArchéoLogiques 4, 2012.

SUMMARY

Research on prehistoric chipped stone tools, which has been the subject of many studies for many years, has created a new field of study with the emergence of technical anthropological/ethnological approaches since the 1960s. In this process, research methods have undergone a new change, especially with the influence of structural anthropology and ethno-archaeology, while experimental archaeology has also provided significant support on the identification criteria, interpretation efforts and experimental protocols of the lithic industries. Particularly in the late 1980s, new problematics related to the cycles of transformation, change and development of the chipped stone industries emerged in many countries, especially in France, following new theoretical and interpretative working methods developed around G. Simondon's technical philosophy. In the following period, it is seen that many issues, such as the role of prehistoric chipped stone tool industries in the formation and change of the individual and any community, have been reopened to discussion and interpreted through technical concepts in addition to the typological interpretation method. This working method, called techno-typology, continues today. Furthermore, since the 2000s, studies on prehistoric chipped stone tool production have focused more on the discussion of four distinct concepts based on typological concepts and methodological practices on tool industries: technique, memory, alterity, and temporality.

In addition to this, it is thought that there are three distinct concepts of temporality in the structure of the technique-object in prehistoric times. These are defined as the temporality of the structure of the technique, the temporality of the origin of the technique, and the temporality of the trajectory of the technique, each of which is thought to contain a memory of technical origin that is essentially an epiphylogenetic (*epiphylogenesis*) memory. At this point, according to some scholars, "technique" is first and foremost defined as a memory. However, as mentioned above, in the study of prehistoric chipped stone tool production, the so-called techno-typology focuses on the discussion of four different concepts based on typological concepts and methodological applications on chipped stone tool industries: technique, memory, alterity and temporality. These are discussed in terms of technique, typology, and time. In order to interpret the phenomena of transition or rupture in the material culture objects that we observe in a collection, we need to select temporalities in which certain events, especially remarkable climatic periods, took place, and in this context, we need to construct temporality charts in technical and typological terms. In the techno-genèse approach, the tool is an artefact within a technical system, i.e. the result of a chain of operation/production. The core is a bulk/content and one or more useful production surfaces. In this context, this research method seeks to understand the technical capacity of an artificial object from its external appearance. The main aim of this method of study is undoubtedly to move the tool beyond the neo-Darwinian evolutionary theory of development with the help of standard technical and typological concepts and definitions and to examine it in more detail and in a multifaceted way, i.e. it is a problematic of Techno-Logique origin and centre. In this research method, chipped stone tool production methods are analysed through different concepts such as technical-object, technical-memory, technical-logic, technical variability and temporality, and prehistoric tools (technical-objects) aim to develop a multidimensional examination system/method with the help of standard technical and typological concepts and definitions and focus more on techno-logique problematics.

The approach presented in such studies is called technogenetics because it combines technology with ontology, as seen in the chipped stone industries. However, the three concepts mentioned in this research method are the main concepts that support the whole epistemological structure of the techno-genetic approach. On the other hand, in archaeology (prehistoric archaeology), the classification and grouping of artefacts of cultural value are undoubtedly based on the use of certain types or morphologies. Techno-typological definitions, fed by comparisons, are coded as classifications supported by chronologically reliable sequences. In this context, techno-typology is accepted as the main argument for the classification of prehistoric chipped stone tools. However, the most important problem here is that the common denominators between the technical memory of each tool, which we call the technical-object, and the tool are not taken into consideration too much. These criteria are the main arguments put forward to

express the original character of the idea of producing a tool for a specific purpose. However, the somatic dimension of the human being (cognitively-biologically) is the main point to be concretely incorporated in the reinterpretation of cultural evolution through the reintegration of chipped stone products. This method of interpretation can also be defined as the restoration/restitution of the technical characteristics of the tools.